

Білоцерківський національний аграрний університет

Соціально-гуманітарний факультет

Круглий стіл до дня Європи

**«Європейський вимір відновлення України: міжнародно-правові механізми,
інструменти та виклики»**

В межах роботи гуртка «Актуальні проблеми міжнародного права»

(електронне видання)

5 травня 2026 рік

м. Біла Церква

«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ, ІНСТРУМЕНТИ ТА ВИКЛИКИ»: матеріали круглого столу присвячені до дня Європи – м. Біла Церква: БНАУ, 2026. 89 с.

Матеріали електронного видання містять питання, що стосуються обговорення широкого кола актуальних проблем щодо забезпечення та захисту прав людини в умовах воєнного стану, а також аналізу відповідності національної правової системи міжнародним стандартам у сфері прав людини.

Збірник підготовлено за авторською редакцією доповідей учасників круглого столу без літературного редагування. Відповідальність за зміст поданих матеріалів та точність наведених даних несуть автори.

© Авторські тексти, 2026

УДК 349.6

ЗВ'ЯЗОК ПРАВ ЛЮДИНИ І НАУКИ З МІЖНАРОДНИМ ЕКОЛОГІЧНИМ ПРАВОМ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Обіюх Н.М., канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет

У публікації розглянуто окремі правові питання в контексті проблеми співвідношення прав людини і науки та їх взаємодії з міжнародним екологічним правом. Розглянуто поняття та особливості принципів пропорційності та інтеграції у міжнародному екологічному праві. Досліджено питання щодо тлумачення права на науку.

Ключові слова: екологічні ризики, охорона довкілля, права людини, принцип пропорційності, принцип інтеграції.

Наука та її застосування відіграють визначальну роль в розумінні екологічних проблем, їх причин, але водночас є одним із ризиків руйнування навколишнього середовища. Тому проблема охорони довкілля безпосередньо стосується наукових розробок та регулювання їх допустимості й безпечності на основі принципів міжнародного права.

Екологічні режими дедалі частіше стикаються зі складними, невизначеними, політично суперечливими питаннями нової науки і технологій, такими як генетично модифіковані організми, синтетична біологія, нанотехнології та кліматична геоінженерія.

Оскільки ці проблеми стають дедалі поширенішими та масштабнішими за географічним охопленням, питання права та управління все частіше потрапляють до глобальних екологічних порядку денних. Міжнародне екологічне право є важливим майданчиком для регулювання науки та нових технологій, які можуть завдати шкоди навколишньому середовищу.

У ст. 15 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПЕСКП) визначається право кожного «користуватися результатами наукового прогресу та їх практичне застосування» [1]. Така складова соціальних та культурних

прав, як «право на науку», довгий час ігнорувалася, в результаті чого його правова розробка знаходиться на початковій стадії.

З метою внесення подальшої ясності до цієї міжнародної норми ЮНЕСКО у співпраці з науковцями розробила Венеціанську заяву (Venice Declaration) «з метою уточнення нормативного змісту права користуватися результатами наукового прогресу та його практичного застосування, а також ініціювання дискусії між усіма зацікавленими сторонами з метою покращення реалізації цього права» [2]. Цей документ передбачає три основні складові права на науку: свободу наукових досліджень та комунікації, користування перевагами наукового прогресу та захист від негативних наслідків науки, визначаючи міжнародне співробітництво в науково-технічній галузі.

Чи можуть держави встановлювати конкретні обмеження щодо реалізації права на науку? Тут мова йде про загальне правило, подане у статті 4 МПЕСКП, а саме: держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише стільки, скільки це є сумісним з природою цих прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві. Тобто тлумачення права на науку зводиться до обов'язку держави не втручатися у свободу наукових досліджень та позитивного обов'язку держави захищати людей та навколишнє середовище від негативного впливу науки.

Слід зазначити, що культурні права, включаючи право на науку, зазвичай вважаються менш важливими, ніж право на життя, що включає право на харчування і воду. Водночас з метою оцінки переваги наукового прогресу над іншими соціальними чи природними благами в наукових колах використовується тест на пропорційність. Цей тест дає змогу оцінити ризики та переваги результатів наукових досліджень та їх важливість для людей та суспільства в цілому.

Принцип пропорційності є важливим для збалансування різних суттєвих інтересів стосовно регулювання науки та інновацій в екологічних угодах. Деякі

міжнародні документи, спрямовані на екологічно відповідальне проведення наукових досліджень, прямо визнають цей принцип. Наприклад, Комісії Осло та Парижа (OSPAR) прийняли кодекс поведінки, спрямований на сприяння сталим морським дослідженням у глибоководних та відкритих морях морської зони OSPAR, який визнає, з одного боку, що «морські дослідження є передумовою та невід'ємним компонентом екосистемного управління морськими ресурсами та ефективного збереження біорізноманіття глибоководних та відкритих морів», а з іншого боку, що «більшість форм спостереження та дослідження природних систем передбачають певне порушення досліджуваних систем» [3]. Тобто аналіз пропорційності здійснюється шляхом балансування конкуруючих цілей в інтересах екологічного управління відповідно до кодексу поведінки OSPAR.

У більш загальному сенсі, міжнародне екологічне право може взаємодіяти з міжнародним правом про права людини, включаючи статтю 15(1)(b) МПЕСКП, шляхом застосування принципу системної інтеграції міжнародного права. Системна інтеграція вимагає, щоб договірні зобов'язання тлумачились доповнюючись з іншими відповідними міжнародними нормами. Згідно з Комісією з міжнародного права (КМП), системна інтеграція отримує своє «найчіткіше формальне вираження» у статті 31(3)(c) Віденської конвенції про право міжнародних договорів, згідно з якою тлумачення договору повинно враховувати «будь-які відповідні норми міжнародного права, що застосовуються у відносинах між сторонами» [4].

Міжнародне екологічне право переважно зосереджується на людських пріоритетах. На противагу цьому, багато природничих наук надають докази на підтримку більш інтегрованої перспективи, що люди є взаємопов'язаними та взаємозалежними учасниками з обов'язками захищати та зберігати всі елементи природи. Оскільки право на науку підтверджує широке поширення наукових результатів та інформації, його визнання може сприяти ідеї про те, що люди самі є частиною природи та залежать від здорового навколишнього середовища для

процвітання. Тому наука повинна орієнтуватись на етичні перспективи у сфері охорони довкілля, включаючи цінність та захист природи заради людей, в тому числі в ході прийняття екологічних рішень, пов'язаних з наукою та технологіями.

Висновки. Враховуючи розвиток технологій і науки, важливо розуміти вплив науки на проблеми охорони довкілля та екологічну безпеку. При цьому наука не повинна створювати загрози для життя людей та навколишнього середовища. Тому важливе значення мають міжнародно-правові принципи, визначені у міжнародних угодах ООН та ЮНЕСКО, що стосуються безпечності й допустимості наукових досліджень та наукових розробок. На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що основними принципами міжнародного права у сфері регулювання наукових досліджень є принцип пропорційності та принцип інтеграції. Саме ці принципи є основними для проведення досліджень морського середовища, використання біотехнологій, проведення кліматичних досліджень тощо.

Список використаних джерел:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: Генеральна Асамблея ООН від 16 грудня 1966 р.; ратифікований Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19 жовтня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/995_042#Text
2. Venice Declaration: Conference Symposium on Science and the Boundaries of Knowledge (UNESCO, March 7, 1986) / URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000068502>
3. Convention for the protection of the marine environment of the North-East Atlantic : Oslo and Paris Commissions (1992). URL: https://www.ospar.org/site/assets/files/1169/ospar_convention.pdf
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів: Організація Об'єднаних Націй, 21.03.1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118